मी ‘विजयालक्ष्मी पंडित’ बोलतेय!

मी विजयालक्ष्मी पंडित.

१८ ऑगस्ट १९०० रोजी अलाहाबाद — आजच्या प्रयागराजमध्ये माझा जन्म झाला. माझं लहानपणीचं नाव होतं स्वरूप कुमारी. घरात मला “नन्ही” म्हणायचे.

मी जवाहरलाल नेहरू यांची बहीण. पण आयुष्यभर मला हे सिद्ध करावं लागलं की मी फक्त “नेहरूंची बहीण” नाही — मी स्वतः एक व्यक्ती आहे.

पत्रकार माझ्या भावाला देशाच्या भवितव्याबद्दल, धोरणांबद्दल प्रश्न विचारायचे. आणि मला?

“तुम्ही कोणती साडी नेसता?” “मुलांची काळजी कशी घेता?”

मला तेव्हा जाणवलं — स्वातंत्र्याच्या लढ्यात आपण ब्रिटिशांविरुद्ध लढतोय, पण घराघरात स्त्रीला दुय्यम समजणाऱ्या विचारांविरुद्धही लढावं लागतं.

माझे वडील मोतीलाल नेहरू — मोठे नेते, प्रगत विचारांचे. घर ‘आनंद भवन’ हे स्वातंत्र्य चळवळीचं केंद्र. पण माझ्या शिक्षणाच्या बाबतीत मात्र मला बाहेर पाठवलं गेलं नाही. भाऊ लंडनला शिकायला गेला; मला घरातच शिकवलं गेलं. त्या विरोधाभासाने मला विचार करायला शिकवलं.

आनंद भवन हीच माझी खरी शाळा होती. तिथे नेते येत, चर्चा व्हायच्या. एकदा गोपाल कृष्ण गोखले यांनी मला विचारलं — “तू घातलेले कपडे स्वदेशी आहेत का?” त्या एका प्रश्नाने मला स्वदेशीचं महत्त्व समजलं.

१९१६ च्या काँग्रेस अधिवेशनात अॅनी बेझंट आणि सरोजिनी नायडू यांची भाषणं ऐकली — आणि माझ्या आयुष्याची दिशा ठरली.

माझं लग्न रणजित पंडित यांच्याशी झालं. मी सामान्य संसार करू इच्छित होते — आणि सार्वजनिक जीवनही जगू इच्छित होते. दोन्ही शक्य आहेत, हे मला दाखवायचं होतं.

१९३० च्या सविनय कायदेभंग चळवळीत माझे वडील, भाऊ आणि पती तुरुंगात गेले. नंतर मीही गेले. लखनौच्या तुरुंगात एक गोष्ट पाहिली — स्वातंत्र्यासाठी लढणारे लोकही जातीभेद पाळत होते. तेव्हा मला जाणवलं, आपली लढाई अजून खोल आहे.

१९३७ साली मी संयुक्त प्रांतात मंत्री झाले — भारतातील पहिली महिला कॅबिनेट मंत्री. मला सत्तेचा अभिमान नव्हता; जबाबदारीची जाणीव होती. नगरपालिकेत मी मध्यान्ह भोजन योजना सुरू केली. एका अन्यायग्रस्त विधवा शिक्षिकेच्या बाजूने उभी राहिले. पण मला उमगलं — काही समस्या वैयक्तिक हस्तक्षेपाने नव्हे, तर सामाजिक बदलानेच सुटतात.

१९४३ साली माझे पती तुरुंगात उपचाराअभावी गेले. मुलगा नसल्याने संपत्तीवर माझा हक्क नाकारला गेला. तेव्हा मला प्रकर्षाने जाणवलं — स्त्रीच्या हक्कांसाठी कायदे बदलले पाहिजेत.

नंतर मला आंतरराष्ट्रीय स्तरावर भारताची बाजू मांडण्याची संधी मिळाली. मॉस्को, मेक्सिको, वॉशिंग्टन येथे राजदूत म्हणून काम केलं. १९५३ साली मी संयुक्त राष्ट्राच्या महासभेची पहिली महिला अध्यक्ष झाले. तो क्षण माझ्यासाठी नव्हता — तो भारतीय स्त्रीच्या सामर्थ्याचा क्षण होता.

नंतर महाराष्ट्राच्या राज्यपालपदाची जबाबदारी सांभाळली. लोकसभेत काम केलं. आणि जेव्हा देशात आणीबाणी लागू झाली, तेव्हा मी माझी भूमिका स्पष्ट केली — जरी ती माझ्या स्वतःच्या भाची इंदिरा गांधी यांच्या विरोधात होती. मी नेहमी एकच गोष्ट मानली —

“असहमती व्यक्त करण्याचा अधिकार नसला, तर लोकशाही टिकत नाही.”

माझं आयुष्य मला शिकवून गेलं — **“स्त्री असो वा पुरुष, स्वातंत्र्य केवळ देशाचं नसतं, ते विचारांचं, मतांचं आणि स्वाभिमानाचंही असतं.”**

जर माझी कहाणी एखाद्या स्त्रीला स्वतःच्या आवाजावर विश्वास ठेवायला शिकवेल, तर माझं आयुष्य सार्थ ठरेल.